

Votavová Sumelidisová, Nicole

Andreas Embirikos: novodobý Neoptolemos

Neograeca Bohemica. 2021, vol. 21, iss. [1], pp. 61-74

ISBN 978-80-11-01324-0

ISSN 1803-6414 (print); ISSN 2694-913X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NGB2021-1-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/144753>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Andreas Embirikos: Novodobý Neoptolemos

Nicole Votavová Sumelidisová

<https://doi.org/10.5817/NGB2021-1-4>

Andreas Embirikos napsal prózu *Neoptolemos I., řecký král* (Νεοπτόλεμος Α' βασιλεύς των Ελλήνων) na přelomu 30. a 40. let, tedy nedlouho poté, co vydal své první surrealistické texty. Publikoval ji ale mnohem později, a to v roce 1960 jako součást sbírky *Texty neboli Osobní mytologie* (Γραπτά ή προσωπική μυθολογία).

Embirikosova první sbírka šedesáti tří surrealistických básní v próze *Vysoká pec* (Υψικάμινος) vyšla v roce 1935 a v prostředí naprosto nepřipraveném na evropskou avantgardu vyvolala pozdvižení. Byla vydána na autorovy náklady ve 250 výtiscích a okamžitě rozebrána, a to, jak později vzpomíná sám Embirikos, „nikoli ze zájmu, ale protože byla považována za skandální dílo napsané šilencem“.¹ Toto autorovo prohlášení nejlépe charakterizuje jeho postavení v kontextu řecké literární scény nejméně po dobu následujících deseti let. Veškerý zájem čtenářů i kritiky se po vydání první sbírky soustředil na otázku její interpretovatelnosti, na „nelogičnost“ a „nesrozumitelnost“ básní, na provokativní symboliku psychoanalýzy, do té doby v řecké literatuře neznámou, a také na otázku jazyka.² Ani literární kritika, až na výjimky, nedokázala ocenit kreativní a inovativní funkci autorova básnického jazyka, reagovala podrážděně, s posměchem, někdy až agresivně.³ Přístup čtenářů a kritiky se výrazněji změnil až po druhé světové válce, kdy vyšla nejen druhá Embirikosova sbírka *Vnitrozemí* (Ενδοχώρα, 1945), využívající tradičnější postupy (metrum, kauzalita, mluvená podoba jazyka) a čtenářům přístupnější tematiku, ale také báseň *Bolivar* (Μπολιβάρ, 1944) dalšího řeckého surrealisty Nikose Engonopoulose. Ta se díky svému protiválečnému charakteru a hrdinské tematice čerpající z lidové poezie stala velmi populární zvláště mezi mladou generací. V roce 1935 ale kromě několika zasvěcených, především spisovatelů v užším kontaktu

1 Viz Embirikosův komentář k prvnímu vydání *Vysoké pece* v rozhovoru s A. Skarpalezou z roku 1967. Skarpalezou (1976: 13–15).

2 Nekonformní je i Embirikosův přístup k jazyku. Ve svých básních (obzvláště v první sbírce) autor využívá prvky archaizující formy jazyka (katharevusa), přestože se v této době literárně již plně prosadila mluvená podoba řečtiny (dimotiki). Kombinací různých jazykových rovin tak vytváří svůj vlastní idiolekt. V době intenzivních sporů o tzv. jazykovou otázku působil tento přístup provokativně. Giatromanolakis vysvětluje, že kontrast archaizujícího jazyka a odvážných erotických motivů má odlehčující efekt a je jednou z podob Embirikosova jazykového humoru. K jazyku v díle Embirikose viz např. Karantzi (1995).

3 K recepci tvorby prvních surrealistů v Řecku viz Trivizas (1996).

s pařížskými avantgardními autory, dokázal jen málokdo z literárních kruhů ocenit přínos Embirikosových netradičních, provokativních textů.

Vysoká pec, první řecká surrealistická básnická sbírka, je považována za soubor automatických textů a jakkoli je toto hodnocení diskutabilní, je to dílo v kontextu řecké literatury zcela přelomové. Vydání předcházela Embirikosova přednáška *O surrealismu* pronesená začátkem roku 1935 v Klubu spisovatelů, která, podle reakcí zúčastněných intelektuálů, zřejmě také nepadla na úrodnou půdu.⁴ Embirikos se v ní pokoušel především představit principy automatického psaní a hlavní teze Bretonova *Manifestu surrealismu*, publikovaného již v roce 1924, nicméně v řeckém uměleckém prostředí stále neznámého. Řecká literatura se sice od počátku 30. let pokoušela vymanit z úzkého rámce tradiční neoromantické poezie a reflektovat vývoj v Evropě, především anglický modernismus, ale dařilo se jí to velmi pozvolna. Rok 1935 byl však skutečně zlomový: vyšla první surrealistická sbírka, Georgios Seferis, nositel Nobelovy ceny z roku 1964, vydal svou třetí sbírku, tentokrát ve volném verši, a Odysseas Elytis začal publikovat své první básně, které byly progresivní formálně i tematicky. Seferis, Elytis, Embirikos, Engonopoulos a řada dalších mladých autorů zformovali tzv. generaci 30. let, jejímž hlavním cílem bylo přiblížení řecké literatury evropskému modernismu a avantgardě, ale také přehodnocení řecké literární tradice a hledání nových inspiračních zdrojů.⁵ Na poli poezie těchto cílů beze zbytku dosáhli, byť to byla cesta poměrně složitá a řadu moderních autorů stálo mnoho sil ustát společenský tlak, který na ně byl vyvíjen. Postupně se jim podařilo změnit „čtenářský horizont“ svého publika a tzv. první poválečná generace, která na ně navázala, už plně a bez výraznějších překážek vycházela z principů modernistické i avantgardní poezie.

V této souvislosti je potřeba také zdůraznit, že Embirikos nebyl v řeckém prostředí jen průkopníkem surrealismu, ale také Freudovy psychoanalýzy, z jejíhož konceptu nevědomí principy hnutí vycházely. Během svého pobytu v Paříži ve druhé polovině 20. let byl pacientem předního francouzského

4 Přednášky se zúčastnil řecký modernista a pozdější nositel Nobelovy ceny Odysseas Elytis a jako jeden z mála okamžitě ocenil přínos surrealistického hnutí. V textech věnovaných počátkům surrealismu v Řecku napsal: „Další den se konala přednáška, a to před několika znechucenými měšťáky, kteří zjevně podrážděni poslouchali, že kromě Kondylise a Tsaldarise (řečtí politici, pozn. autorky) jsou na světě i jiní zajímaví lidé jako Freud nebo Breton.“ Elytis (2000: 351).

5 Jedním z projevů této tendence je obrat k tematice řecké mytologie a současně její „modernistické“ pojetí. G. Seferis se v tomto směru inspiroval T. S. Eliotem a jeho přístupem k mýtu (mytická metoda). Surrealisté pak zasazovali mytické příběhy a postavy do překvapivých kontextů a jejich tradiční literární hodnotu tak často nejen měnili, ale přímo převraceli, viz dále. K tématu viz také Yatromanolakis (2012).

freudisty Reného Laforgua, který se pak stal jeho mentorem a učitelem. Po návratu do Řecka se od poloviny 30. let Embirikos sám věnoval psychoanalýze, a to teoreticky i prakticky: jako první v Řecku provozoval psychoanalytickou klinickou praxi a stal se učitelem první generace řeckých psychoanalytiků. Jeho role psychoanalytika a spisovatele-surrealisty byly úzce propojené, svými odbornými i literárními texty se hlásil k Freudovi i k principům nového uměleckého hnutí. Klinickou praxi Embirikos provozoval patnáct let. Během nich se mu podařilo založit skupinu řeckých psychoanalytiků a stát se společně s nimi členy Francouzské psychoanalytické společnosti, a to přesto, že působil v Aténách, v konzervativním prostředí, které se stavělo odmítavě a často s posměchem k novým, moderním přístupům a myšlenkám na poli kultury, ale i občanského života nebo vědy. Po celou dobu se on i jeho spolupracovníci potýkali s velkým odporem z řad lékařů i veřejnosti. Útoky vyvrcholily v roce 1951, kdy se Embirikos této činnosti vzdal, aby se věnoval pouze literatuře.⁶ Svůj názor na kolegy v oboru psychiatrie vyjádřil i v próze *Neoptolemos: V ústavu sice lékaři až na výjimky jednali podle zásad logiky, ale v podstatě to byli idioti – tím chci říct, že co se duševní úrovně týče, byli na tom často hůř než mnozí blázni*. Jisté je, že auru šilence, kterou si získal vydáním svých prvních básní, povoláním psychoanalytika-freudisty v určitých kruzích ještě posílil.⁷

Sbírka *Texty neboli osobní mytologie*, jejíž součástí je próza *Neoptolemos*, vyšla v roce 1960 jako Embirikosova třetí publikace, ale jak bylo uvedeno výše, část textů autor napsal již před druhou světovou válkou nebo v první polovině 40. let, tedy nedlouho po napsání textů své první a druhé básnické sbírky.

Spojení „osobní mytologie“ v názvu prozrazuje změnu autorské strategie, především změnu způsobu výstavby textu, a také větší důraz na subjektivní

6 Ve 20. letech se akademické lékařské kruhy v Řecku stavěly otevřeně proti Freudově psychoanalýze (naopak zájem o její využití v oblasti vzdělávání projevíli někteří pokrokoví pedagogové, např. M. Triantafyllidis). Ve 30. letech se zájem zvýšil, byla překládána stěžejní teoretická díla, ale odpůrci stále převažovali. Rok po zahájení Embirikosovy psychoanalytické praxe byla v Řecku nastolena Metaxasova diktatura, která – stejně jako období světové a následující občanské války i pravcového teroru začátku 50. let – nebyla vhodným prostředím pro nové progresivní myšlenky. Embirikosovi byla vyčítána i skutečnost, že nebyl vystudovaným lékařem a psychoanalýzu studoval pouze u R. Laforgua. V roce 1950 mu byla neprávem dáována za vinu také sebevražda jedné z jeho pacientek. I přes mnohá veřejná obvinění na něj nikdy nebyla podána oficiální žaloba. K tomuto tématu viz Anagnostopoulou – Tzavaras (2006: 84–143), Chrysanthopoulos (2011), Atzina (2001: 10). Embirikosovy vzpomínky na počátky psychoanalýzy v Řecku viz Skarpalezou (1976).

7 Embirikosův žák G. Zavitzianos k tomu uvedl: „Stát se v té době psychoanalytikem vám popularitu opravdu nezvýšilo.“ Anagnostopoulou – Tzavaras (2006: 105).

prvek. Oproti básním prvních dvou sbírek vycházejících z asociačního principu jsou texty třetí sbírky „monotematické“, mají zřetelnou příběhovou strukturu založenou na narativní kauzalitě a zasazenou do konkrétního časoprostoru. Naznačují již tendenci pozdějších let, tedy přechod k rozsáhlejším prozaickým útvarům. Přesto se autor nevzdává řady prvků charakteristických pro surrealistickou tvorbu, ať už se jedná o princip objektivní náhody, zasazování všedních předmětů do nevšedních souvislostí nebo absurdní černý humor, ironii i sebeironii.

Název odkazuje také na skutečnost, že se autor v řadě textů inspirovuje antickou mytologií. To platí především pro třetí část sbírky s názvem *Postavy a příběhy* (Πρόσωπα και έπη). Embirikosův obrat k tematice antické mytologie souvisí s tendencemi charakteristickými pro celou generaci 30. let, pro niž se antická kultura a obzvláště její literární mýty staly jedním ze základních inspiračních zdrojů. V centru příběhu vždy stojí mytický hrdina, autor aktivuje jeho různé symbolické významy, tedy konotační a asociační hodnoty spojené s jeho literární historií. Své aktualizace pak zasazuje do různých kontextů historických i společenských a nejednou jim přisuzuje i autoreferenční hodnotu. To jsou postupy běžné pro moderní adaptace antických literárních mýtů, nicméně Embirikos současně s těmito jmény pracuje obdobným způsobem jako jiní představitelé avantgardy, tedy velmi netradičně. Prostřednictvím humoru a ironie tradiční konotační hodnoty mytických postav převrací, jako své *persony* nebo *alter ega* je využívá k prezentaci svých postojů surrealisty a psychoanalytika.

Tak vypravěč příběhu *Oidipus Rex* (Οιδίπους Ρεξ), mladý lovec a dobrý střelec Chabrias, zabíjí Erinye, které chvíli předtím vykastrovaly oslepeného krále (odkaz na mýtus o kastraci Urana). Jako Oidipův literární dvojník se tak stává symbolem nové „pooidipovské doby“, když odmítá podvědomý strach, tlak *superega*, který provází oidipovský a kastrovační komplex a který formuje rozvoj jedince a jeho vztah ke světu. Současně je tedy Chabrias *personou* autora-psychoanalytika: ten jeho prostřednictvím poukazuje na skutečnost, že oidipovský komplex patří k základním, přirozeným projevům lidské psychiky.

V další próze *Odysseův návrat* (Η επιστροφή του Οδυσσεώς) je hlavní hrdina Daniel Carter pro změnu novodobým Odysseem, na nějž po návratu domů nečeká pouze Penelopa, ale rovnou několik žen.

Prózu *Neoptolemos* označil Giorgis Giatromanolakis za Embirikosovo nejobtížněji interpretovatelné dílo, přestože při prvním seznámení má čtenář dojem, že jde o text celkem srozumitelný, s jasnou logickou návazností, oceňuje jeho lehkost, nadsázku a především komický účinek vyvolaný popisem hlavního hrdiny, paranoika, který se samovarem místo přílby plánuje záchranu Řecka. Nicméně při pozornějším čtení postava novodobého Neoptolema ustupuje do

pozadí a čtenář nabývá přesvědčení, že nejde jen o zábavný text, ale že je zde opět „zašifrováno“ závažnější sdělení, které souvisí nejen s principy surrealismu, ale i s Embirikosovým povoláním psychoanalytika.⁸

Co tedy můžeme s určitostí o próze *Neoptolemos* říct? Jaký je zde vztah mytický *Neoptolemos* – hlavní hrdina (novodobý *Neoptolemos*) – autor? Zaměříme se nejdříve na spojení hlavní hrdina – autor. Čtenář tuší, že hlavní hrdina je *personou* nebo *alter egem* autora, což také naznačují následující indicie:⁹

Hlavní hrdina, který si přisvojil jméno syna největšího řeckého hrdiny Achillea, obdivuje svého psychoanalytika i jako spisovatele, zná jeho texty nazpaměť a sám se chce po jeho vzoru vydat na spisovatelskou dráhu. Používá řadu výrazů odkazujících na Embirikosovy starší, ale i pozdější texty, objevují se charakteristické motivy a metafory (sperma jako galaxie/mléčná dráha aj.).¹⁰ Novodobý *Neoptolemos* dále stejně jako jeho literární vzor používá řadu toponym i antroponym, exotických i místních, skutečných i fiktivních. Jedná se o strategii charakteristickou pro surrealistické texty obecně, jejím cílem je dodat dílům ekumenický ráz a nadčasový rozměr. Současně toponyma působí na metonymické rovině a reprezentují určité hodnoty surrealismu blízké. Obzvláště oblíbené jsou místní názvy z oblasti Jižní Ameriky, které autorům umožňují využít paralely s jejich dekolonizační a revoluční minulostí 19. století: *od pohoří Akrokeravnia po věžatou Tolimu, od Mekky, Alláhu, má lásko, po náhorní plošiny Asie, od Mississippi po Amazonku a Zambezi, z tichomořských hlubin po ty nejvyšší vrcholky zasněžených Kordiller*.¹¹ Podobný význam mají také odkazy na islám, který je dáván na roveň helénství (*já, Neoptolemos, syn slavného Achillea, chloubu helénství i islámu*) a který Embirikos zmiňuje s obdivem i v dalších textech, např. v pozdější próze *Argo neboli plavba vzducholodi (Αργώ ή Πλουσ αεροστάτου*, vyd. časopisecky 1964–1965, knižně 1980).

Na Embirikose-spisovatele odkazuje i rétorický oslavný styl a řada motivů a metafor evokujících mesiášský charakter jeho textů, v nichž se hlavní hrdina staví do role spasitele lidstva (viz dále) nebo popisuje budoucí svět jako utopii, tedy svět bez tabu a omezení soudobé společnosti: [...] *já, Neoptolemos, syn slavného Achillea, chloubu helénství i islámu, já, přítomný včera, dnes i zítra a na věky věků, amen*.¹²

8 Giatromanolakis (1983: 127–128).

9 K některým bodům podrobněji viz Saunier (2001: 27–34).

10 Yatromanolakis (2012: 237).

11 V řeckém kontextu je nejznámějším příkladem Engonopoulosova báseň *Bolivar*, napsaná v době 2. světové války.

12 Propojení náboženské a erotické tematiky je charakteristické pro řadu Embirikosových textů, vrcholem jsou v tomto směru básně-kázání sbírky *Oktana* (Οκτάνα, 1980).

Novodobý Neoptolemos okázale bojuje proti karteziánské logice, úzkoprsemu racionalismu a maloměstské morálce dominujícím západní civilizaci a kultuře, a to i násilnými činy (útoky na sochu s názvem *Logika*), které připomínají některé projevy dadaistů nebo surrealistů v zahraničí (v Řecku se podobné agresivní akce nekonaly, zde je rovina tohoto boje pouze literární).

Hlavní hrdina dále přisuzuje velkou část odpovědnosti za lidské chování nevědomé složce mysli: [...] *druhý den se opět podobá hlíně, tentokrát plně ovládané nikoli vůlí, ale vlastním bezedným, propastným nevědomím, to dává člověku výraz a tvar, to ho nutí dělat to či ono, aniž by on sám o tom měl nejmenší tušení. Ve svém proslovu také používá motivy odkazující na základní tematiku psychoanalýzy: Má drahá, sladká matko Helado, kvapem se blíží chvíle, kdy tě oplodním [...].*

Hlavní hrdina se pasuje do role zachránce Řecku a podobně vidí svého dobrodince/psychoanalytika: označuje jej za hraničáře (*akritas*)¹³ a *protospatharia*¹⁴ a takto (stále s nadsázkou a sebeironií) vidí svou roli i Embirikos: i on bojuje proti zavedeným stereotypům, etickým i estetickým, propaguje nový umělecký směr a moderní vědecké metody. Zasazením do humorného kontextu autor narušuje tradiční nahlížení hrdiny v řecké literární tradici¹⁵ a podobně se staví i k otázce v meziválečné době velmi aktuální a diskutované i v literárních kruzích, totiž k otázce národní identity a kontinuity řecké kultury (*ελληνικότητα*). Jeho hrdina-paranoik prohlašuje: *Je mi 3000 let. Ve svém nitru skrývám celé dějiny Řecku a veškeré dědictví helénství*. Motivы národního hrdinství a kulturní kontinuity se prolínají v postavách, jejichž jména nebo tituly se v textu objevují: starověký Neoptolemos, byzantský *akritas* a *protospatharios* a novodobý peloponéský vlastenec za turecké nadvlády. Yatromanolakis navrhuje interpretaci v širším sociopolitickém měřítku jako „satirickou aluzi na zneužívání etnocentrických/nacionalistických emocí politickými a intelektuálními autoritami

13 Označení *akritas*, tedy hraničář (strážce hranic byzantské říše), má pro řeckého čtenáře řadu konotací. Odkazuje na Basileia Digenise Akritase, hrdinu lidových (akritovských) písní a národního řeckého eposu, ale i řady moderních literárních děl. Ke konci 19. století a na počátku století 20. se postava Digenise Akritase objevuje v řadě novořeckých děl a stává se obecnějším symbolem řeckého národa, jeho kontinuity od starověku po moderní dobu a zapadá tak do konceptu tzv. Velké myšlenky. V tomto duchu s touto literární postavou nakládá např. Kostis Palamas, přední řecký básník přelomu století. K postavě Digenise Akritase v novořecké literatuře viz např. Kechagioglou (1986).

14 Titul *protospatharios* označoval vysokého hodnostáře na byzantském císařském dvoře. V překladu jsem toto označení nepoužila, protože pro českého čtenáře by termín neměl požadované konotace. Zvolila jsem následující opis: *vás stavím do čela (všech řeckých básníků)*.

15 Yatromanolakis (2012: 231).

doby.“¹⁶ Obdobně „podvrtně“ můžeme interpretovat i motiv islámu (srov. roli tohoto motivu výše).

Autoreferenční rovinu má i motiv psychické nemoci hlavního hrdiny: autor si uvědomuje, že většinová společnost na něj nahlíží v lepším případě jako na excentrika, který píše nesrozumitelné texty a provozuje klinickou praxi, aniž by měl adekvátní vzdělání, v horším případě jako na šílence. Přidává také jeden konkrétní osobní detail: samovar místo přilby na hlavně hlavního hrdiny odkazuje na ruský původ Embirikosovy babičky z matčiny strany.¹⁷

Je tedy zřejmé, že prostřednictvím proslavu novodobého Neoptolema autor humorným způsobem a s nadsázkou vyjadřuje své vlastní myšlenky, názory i pohled na svou úlohu ve společnosti, jeho hlavní hrdina je jeho *personou*. Proč je ale dvojníkem hlavního hrdiny právě Neoptolemos, syn Achillea, mytická postava, která nemá tak jednoznačné konotace v literatuře jako Odysseus nebo Oidipus?¹⁸

Neoptolemos se po smrti svého otce Achillea připojil k řeckým vojskům před Trójou, v závěru války ukryt v dřevěném koni pronikl do města, kde zabil starého trójského krále Priama a u otcova hrobu obětoval trójskou princeznu Polyxenu (v Embirikosově textu se nový Neoptolemos prohlašuje za vraha Priama a jeho vnuka Astyanakta, kterého podle Homérový *Iliady* zabil Odysseus). Neoptolemos je však známý především ze Sofoklovy tragédie *Filoktétés*, a to jako Odysseův druh, který s ním přijel na ostrov Lemnos s cílem lstí získat Filoktétův luk, bez kterého nebylo možné Tróju dobít. V Sofoklově tragédii pak Neoptolemos (pověřen lstivým Odysseem, který je zde jako negativní hrdina jeho protikladem) přemlouvá Filoktéta, aby luk vydal, nebo se přidal k řeckým vojskům, diskutuje s ním, naslouchá jeho stížnostem, soucítí s ním a přesvědčuje jej, aby nesetrvával dále dobrovolně ve svých strastech (v. 1318). Saunier v nadsázce uvádí, že Neoptolemos se v tragédii stává dokonalým psychoanalytikem Filoktéta.¹⁹ Vedle této humorné paralely je v Embirikosově textu také jiný, „serióznější“ spojovací článek mezi mytickým a novodobým hrdinou: v Embirikosově próze se protagonista identifikuje s Neoptolem

16 Ibid., 241.

17 Embirikos se podle Yatromanolakise také inspiroval postavou svého oblíbeného naivního malíře Theofilose Chatzimichaila (1870–1934), kterého řečtí modernisté obdivovali především pro způsob, jakým podle nich překonával zavedené způsoby vnímání a zobrazování reality. Chatzimichail v pokročilém věku trpěl duševní nemocí, nosil přilbu a prohlašoval se za Alexandra Makedonského. Elytis mu věnoval kapitolu ve svých pamětech, Elytis (2000: 257–316).

18 K postavě Neoptolema v literatuře od antiky po moderní díla viz Yatromanolakis (2012: 232, pozn. 13).

19 Saunier (2001: 29).

a chce „vyhodit do povětří“ delfskou věštírnu, aby pomstil svého otce. Odkazuje na delfskou věštbu o nezbytnosti tentokrát Achilleovy účasti na trójské výpravě, při které největší řecký hrdina padl rukou Parida. To je rovina mýtu, ale pokud se přesuneme do roviny surrealistické filozofie a estetiky, můžeme hrdinovo přání interpretovat jako útok na hodnoty, které podle Friedricha Nietzscheho představuje apollinský princip, tj. harmonii, řád a logiku, oproti principu dionýskému, extatickému a iracionálnímu reprezentujícímu hodnoty zásadní pro surrealistickou uměleckou tvorbu.²⁰

Co je ale nejpodstatnější: Neoptolemos, jehož jméno znamená „nový bojovník“, je jedním z předních řeckých hrdou. Možná nepřekročil stín svého otce, ale významně přispěl k vítězství Řeků u Tróje. Identifikace Embirikose se slavnými hrdiny z různých rovin, mytických i historických, je autorovou běžnou strategií, která je nejinenzivnější právě v jeho sbírce *Texty neboli Osobní mytologie*. Novodobý Neoptolemos (tedy sám autor) se podle svého mytického vzoru pasuje do role bojovníka a hrdiny. Bojuje však za nové estetické i etické hodnoty, vždy s notnou dávkou sebeironie a černého humoru, které jsou podtrženy kontrastem s oslavným charakterem prózy a završeny vyobrazením hlavního hrdiny jako paranoika se samovarem místo přilby. Embirikos tak nepodrývá pouze stereotypní nahlížení hrdinů v řecké literární tradici a jejich využití jako symbolů národní identity (viz výše), ale i svůj vlastní obraz a svou roli průkopníka surrealismu a psychoanalýzy. Autor je v textu současně subjektem i objektem humoru, paranoikem i psychoanalytikem. Jde o dvojroli, kterou Breton popisuje při výkladu Dalího paranoicko-kritické metody, podle které je umělec vždy současně hercem i divákem, hráčem i rozhodčím v procesu interpretace vnějšího světa.²¹

Embirikosův přístup současně dokonale naplňuje definici černého humoru, jak ji podal André Breton na základě Hegelovy koncepce humoru objektivního (objektivizace subjektu) a Freudovy teorie o konfliktu principů slasti a reality. Humor má podle něj funkci obrannou i osvobozující: „Já se vzpírám tomu, aby se dalo zkusit podněty přicházejícími z reality,“ cituje Breton Freuda, „aby se nechalo donutit k utrpení, trvá na tom, že traumata vnějšího světa na ně nemají žádný vliv, ba ukazuje, že se pro ně mohou stát jen příležitostmi k získání slasti.“²² Prostřednictvím humoru a jeho kritického odstupu se subjekt stává nedotknutelným i uprostřed nepohody, může triumfovat, a dokonce se bavit na vlastní účet.

20 Yatromanolakis (2012: 232).

21 Breton, A. (2006: 363–364).

22 Ibid., 14.

Humor je tak „heroickým postojem těch, kdo se nechtějí přizpůsobit“. At už si užívají „slast z nesmyslu“, jak o ní mluví Freud,²³ nebo významotvornou schopnost absurdity, jejímž prostřednictvím autor poukazuje na absurditu světa, který jej obklopuje, a podkopává tak jeho zdánlivou racionalitu.

Andreas Embirikos byl skutečným průkopníkem a propagátorem dvou směrů, surrealismu a psychoanalýzy. Ty v předválečném Řecku vyvolávaly velké kontroverze, neboť na ně nebyla připravena nejen veřejnost, ale ani umělecké a vědecké kruhy, a jejich zastánci čelili tvrdým útokům, zesměšňování a veřejné dehonestaci. Konzervativní řecká společnost Embirikosovi zpočátku stěží odpoúšťela zpochybnění jejích tradičních etických a estetických hodnot, literární tradice, národních mýtů a jejich hrdinů. A Embirikos dokázal tuto kritickou strategii dovést do krajností, když nevynechal ani sám sebe, humorným způsobem ironizoval svou vlastní roli průkopníka nových hodnot a idejí a hlasatele nové utopie, za kterého se často prohlašoval. Pro Embirikose, stejně jako pro surrealisty obecně, byla sebeironie v kombinaci s černým humorem způsobem, jak čelit traumatům a útokům vnějšího světa, ale zachovat si současně odstup či nadhled a nepodlehout sentimentu a „tragické vážnosti“, jak o ní píše Breton v *Antologii černého humoru*.²⁴

Bibliografie

- Anagnostopoulou, D. – Tzavaras, Th. 2006. *Psychanalytikés anapsilafiseis sto ergo tou Andrea Empeirikou*. Athina. [Αναγνωστοπούλου, Δ. – Τζαβάρας, Θ. 2006. *Ψυχαναλυτικές αναψηλαφήσεις στο έργο του Ανδρέα Εμπειρικού*. Αθήνα.]
- Atzina, L. 2001. *Symporefsi yperrealismou kai psychanalysis*. *Eleftherotypia*. Vivliothiki. 8. 11. 2001. [Ατζίνα, Λ. 2001. *Συμπόρευση υπερρεαλισμού και ψυχανάλυσης*. *Ελευθεροτυπία*. Βιβλιοθήκη. 8. 11. 2001.]
- Breton, A. 2006. *Antologie černého humoru*. Přel. M. Novotný. Praha.
- Elytis, O. 2000. *Anoichta chartia*. Athina. [Ελύτης, Ο. 2000. *Ανοιχτά χαρτιά*. Αθήνα.]
- Freud, S. 2005. *Vtip a jeho vztah k nevědomí*. Přel. O. Bezdíček. Praha.
- Giatromanolakis, G. 1983. *Andreas Empeirikos, o poiitis tou erota kai tou nostou*. Athina. [Γιατρομανωλάκης, Γ. 1983. *Ανδρέας Εμπειρικός, ο ποιητής του έρωτα και του νόστου*. Αθήνα.]
- Chrysanthopoulos, M. 2011. „I prosopiki mythologia“ tou Andrea Empeirikou kai i psychanalytiki theoria sti logotechnia [online]. [Χρυσανθόπουλος, Μ. 2011. «Η προσωπική μυθολογία» του Ανδρέα Εμπειρικού και η ψυχαναλυτική θεωρία στη λογοτεχνία [online].] Dostupné z: <https://www.inpsy.gr/el/digital-library/arthra/arthra-ellinika/293-2013-04-24-19-48-29> [2. 9. 2021].
- Karantzi, Ch. 1995. I syntheti onomatiki frasi stin Ypsikamino kai stin Endochora tou A. Empeirikou. In *Studies in Greek Linguistics 15 (Proceedings of the 15th Annual Meeting*

23 Freud (2005: 123).

24 Breton (2006: 15).

- of the Department of Linguistics, Faculty of Philosophy, Aristotle University of Thessaloniki, 11-14 May 1994), Thessaloniki, 530-541. [Καραντζή, Χ. 1995. Η σύνθετη ονοματική φράση στην Υψικάμνο και στην Ενδοχώρα του Α. Εμπειρικού. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα (Πρακτικά της 15^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 11-14 Μαΐου 2014)*, Θεσσαλονίκη, 530-541.]
- Kechagioglou, G. 1986. Tyches tis vyzantinis akritikis poiisis sti neolliniki logotechnia. *Hellenika* 37, 83-109. [Κεχαγιόγλου, Γ. 1986. Τύχες της βυζαντινής ακριτικής ποίησης στη νεοελληνική λογοτεχνία. *Hellenika* 37, 83-109.]
- Saunier, G. 2001. *Andreas Empeirikos. Mythologia kai poiitiki. Pñel. A. Sideri*. Athina. [Saunier, G. 2001. *Ανδρέας Εμπειρικός. Μυθολογία και ποιητική. Μετάφρ. Α. Σιδέρη*. Αθήνα.]
- Skarpalezou, A. 1976. Machomai dia tin apeleftherosi tou erota. *Iridanos* 4, 13-15. [Σκαρπαλέζου, Α. 1976. Μάχομαι δια την απελευθέρωση του έρωτα. *Ηριδανός* 4, 13-15.]
- Trivizas, S. 1996. *To surrealistiko skandalo. Chroniko tis ypodochis tou ypperrealistikou kinitatos stin Ellada*. Athina. [Τριβιζάς, Σ. 1996. *Το σουρρεαλιστικό σκάνδαλο. Χρονικό της υποδοχής του υπερρεαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα*. Αθήνα.]
- Yatromanolakis, D. 2012. *Greek Mythologies: Antiquity and Surrealism*. Cambridge - London.

Andreas Embirikos, Neoptolemos I., řecký král(ze sbírky *Texty neboli Osobní mytologie*, Atény 1974, 123–130)

Překlad: Nicole Votavová Sumelidisová

(ZÁPISKY Z DENÍKU)

Dnes slavím tříleté výročí svého odchodu z psychiatrické léčebny, a tak opět s hlubokým dojetím vzpomínám na dobu, kdy jsem byl bláznem! Jaké to bylo dobrodružství! I kdybych žil sto let, nezapomenu na ty časy a na toho zlatého člověka, který při mně stál po celou dobu mé nemoci a pečoval o mne s takovou láskou, oddaností a odvahou. To vše je našťastí minulostí a já dnes opět oslavuji nabytí plného duševního zdraví, chválím Boha a dobrořečím člověku, který se stal vykonavatelem jeho vůle a zachránil mě.

V tuto chvíli nemohu nevpomenout některých tehdejších událostí! To, co na mne v té době nejvíce zapůsobilo a co ve mně vyvolalo ty nejsilnější pocity, bylo zjištění, že lidé nejenže se logikou řídí, ale že ji přímo uctívají. Dělal jsem, co bylo v mých silách, abych je přesvědčil, že se mýlí, a to nejen svým každodenním jednáním, ale také prostřednictvím přednášek, veřejných proslovů, novinových i časopiseckých článků a v některých případech (celkem třech) násilnými útoky na sochu nevšední krásy od jednoho sochaře, kterého jsem znal a který měl ten nešťastný nápad pojmenovat své nádherné dílo „Logika“. Ale veškerá má snaha vyšla vniveč. Nakonec mě lapili a zavřeli do léčebny, kde jsem několik let (celkem čtyři) pokračoval ve svém boji. Bez úspěchu.

V ústavu sice lékaři až na výjimky jednali podle zásad logiky, ale v podstatě to byli idioti – tím chci říct, že co se duševní úrovně týče, byli na tom často hůř než mnozí blázni. Nejzářnější výjimkou mezi nimi byl člověk, který mě zachránil a který vlastně ani nebyl běžným psychiatrem, ale psychoanalytikem, a to dokonce psychoanalytikem s nezměrnou fantazií, jak ostatně dokládají jeho léčebné postupy i jeho literární díla.

Když mě přiváděli do léčebny, měl jsem na hlavě samovar (samovar mé matky) namísto přilby. Upevnil jsem jej páskem pod bradou, procházel se po ulicích s kopím v pravé ruce a každou chvíli co nejhlasitěji vykřikoval: „Dioskúros! Běda jim i nám!“¹ (Na tato slova jsem narazil v jednom textu svého psychoanalytika, jehož díla jsem obdivoval a znal nazpaměť). Proto a také z toho důvodu, že jsem na všech svých písemnostech, aniž bych dobře věděl proč, pod svůj podpis

1 Z Embirikosovy prózy *Holubník (Περιστρεών)*, sbírka *Texty neboli Osobní mytologie*.

připojoval tu pěknou přezdívku „Neoptolemos“ (kterou jsem oslavil jak sebe, tak řeckou literaturu), neřekli mi lékaři od začátku jinak. Domnívám se, že to byla jediná rozumná věc, které byli tito nešťastní pánové schopni za celou dobu mého pobytu v jejich ústavním zařízení.

Čtyři roky! Čtyři roky omezování ryzí geniality, která přišla na svět, aby sloužila nebohému lidstvu. (Pronáším tato slova, podobně jako by peloponéský vlastenec za turecké nadvlády zvolal: „Moreo nebohá!“²). Ale hle, nakonec jsem se uzdravil, plně uzdravil, a rád bych ještě jednou poděkoval tobě, můj všemocný Bože, i tobě, můj nejlaskavější lékaři, kteří jste pevně a velkomyslně drželi své láskyplné a ochranné paže nad mou hlavou, nad mou duší...

Člověk je největší tajemství na světě. Jeden den se podobá hlíně, které jeho vůle dává tvar, jaký se jí líbí; druhý den se opět podobá hlíně, tentokrát plně ovládané nikoli vůlí, ale vlastním bezedným, propastným nevědomím. To dává člověku výraz a tvar, to ho nutí dělat to či ono, aniž by on sám o tom měl nejmenší tušení. Jen génius nachází skutečně účinná řešení. Ó, jak velká a obdivuhodná je tato „entelechie“. A Bůh mi požehnal skrze tuto entelechii a obdařil mě genialitou! Protože cítím, že jsem skutečně geniální. Stačí, aby mi na hlavu nepadla nějaká cihla. Stačí, aby mě zákeřně, bodnutím do zad, nezabil ten či onen nepřítel, nebo některá z těch tajných či veřejných organizací, které prý páchají své zločiny ve jménu trpícího lidstva.

Ó má průzračná krvi! Ó mé bohaté a horoucí sperma. Vy jste mě pozvedly, jako tropické hurikány, na nejvyšší vrcholky světa! Vám vděčím za vše. Protože vy, můj purpure nesmírné hodnoty, má milostná, velkolepá mléčná dráho, vy jste ve mně Bohem a já skrze vás jej předávám dál, malým i velkým, šťastným i nešťastným a sténajícím bytostem. Ó má pulzující tepno, ó můj neustále vibrující vzpřímený pyji, vám vděčím za vše, protože vy jste – podle řádu a od počátku – Bohem přicházejícím vždy k těm, kteří mohou skutečně uvěřit. Mé kopí, mé zlaté kopí, a ty, šarlatová nádobo, srdce moje, s vámi píšu „ἦ τὰν ἦ ἐπι τᾶς“³, slova chvějící se a třesoucí se rozkoše, tedy slova samotného života, která zní od pohoří Akrokeravnia⁴ po věžatou Tolimu,⁵ od Mekky, Alláhu, má lásko, po

2 Morea (řecky Morias) je jiný název pro ostrov Peloponés, používaný především ve středověku a v lidové řečtině.

3 Rčení, se kterým staří Sparťané vyprovázeli své vojáky do bitvy. Doslovný překlad zní „s ním, nebo na něm“, ve smyslu „se štítem, nebo na štítu“. Jedná se o přání, aby se bojovníci vrátili jako vítězové, nebo raději padli.

4 Pohoří v jihozápadní Albánii.

5 Provincie ve střední Kolumbii.

náhorní plošiny Asie, od Mississippi po Amazonku a Zambezi, z tichomořských hlubin po ty nejvyšší vrcholky zasněžených Kordiller.

Ano, skutečně jsem geniální. Jak bych jen mohl zamlčet, že jediný skutečný pokrok, kterého bude dosaženo, přinesou géniové tohoto světa, mezi nimiž čestné místo zaujímám i já (znovu děkuji tobě, můj Bože, a tobě, můj lékaři), já, kdysi blázen, dnes jasné myslí, ale tehdy stejně jako nyní geniální muž, já, Neoptolemos, syn slavného Achillea, chlouba helénství i islámu, já, přítomný včera, dnes i zítra a na věky věků, amen.

Můj nejmilejší, slavný otče, Achillee, kvapem se blíží chvíle, kdy se v delfské věštírně pomstím každému tvému nepříteli. Má drahá, sladká matko Helado, kvapem se blíží chvíle, kdy tě oplodním, ať chceš, nebo ne, já, Neoptolemos, tvůj výhonek, vymýtím všechny hanebné pletichy a položím základy nové epochy pro dobro veškerenstva i pro slávu Řeků.

Mí drazí bratři, mé drahé sestry, konečně jsem se stal mužem! Vyslechněte mne... Vy všichni... Malí i velcí. Řekl jsem, že jsem se stal mužem. Je mi 3000 let. Ve svém nitru skrývám celé dějiny Řecka a veškeré dědictví helénství. V mládí jsem, ukryt v trójském koni, pronikl do Tróje. Já jsem ten, kdo zabil Priama a Astyanakta. Bratři a sestry... Následujte mě... Jsem zdravý a plný sil... Povedu vás navždy k absolutní řecké duchovní i materiální velikosti.

Všemocný Bože! Nyní to vidím. Vidím to jasně s křišťálovou průzračností. Vidím, jaký je můj osud a co je můj cíl. Hluboké rozechvění proniká mým tělem. Ó, jak velkým tajemstvím je zrození věcí! Když jsem se před dvěma hodinami usadil, abych si do svého deníku zapsal pár slov o dnešním třetím výročí té radostné události, tedy mého odchodu z léčebny, nebylo mi ještě jasné, co je mým skutečným cílem. Avšak před chvílí, během psaní, se mi můj cíl vyjevil a tak, aniž bych přestal psát, zjevně vedený Boží rukou, jsem pojal rozhodnutí... Radostná zvěst! Bratři a sestry, nárokuji si řecký trůn. Mí drazí, říkám vám na rovinu – krátce a bez okolků – jsem vaším Králem! Bratři a sestry, dnešním dnem nastupuji novou dráhu...

At žije národ!

Po hodině

Jakmile jsem napsal výše uvedené, napadlo mě, že bych měl říci pár slov člověku, který mi pomohl překonat starou nemoc, a že by bylo vhodné nějakým oficiálním činem ukázat, jak velká je má vděčnost. Tento dopis tedy přepisují do svého deníku, aby mohl být, až nastane ten pravý čas, založen do státního archivu.

Z prozatímního palácového sídla

Můj lékaři a dobrodinče,

dnes slavím třetí výročí ode dne, kdy jsem díky vám a díky všemohoucímu Bohu překonal svou těžkou chorobu. Tento den je pro mne posvátný, protože je nejen připomínkou mého plného uzdravení, ale také jsem téhož dne – tedy dnes – pochopil, a to beze stopy blouznění, co je mým skutečným cílem, a pojal jsem rozhodnutí, a to odpovědně a nezvratně. Lékaři můj, má mysl je jasná a rozum vynikající. Můj drahý, pohleďte jak...

Jelikož jsem Neoptolemos, jsem logicky synem Achillea. Jelikož jsem synem Achillea, jsem Neoptolemos. Moje rozhodnutí je jasným důsledkem výše uvedené. Drahý lékaři, můj příteli, následuji dnes svého otce a nastupuji na řecký trůn, abych položil základy nové slávy této země, abych vlastníma rukama upevnil její velikost a štěstí. Jak jsem řekl, moje rozhodnutí je konečné a neměnné.

Zítra ráno odjíždím prvním autobusem do Delf, abych vyhodil do povětří tamní věštírnu. Tak se pomstím Apollónovi za smrt svého otce. Pak se neodkladně vrátím do Atén, abych zařídil vše potřebné ke své korunovaci.

Můj drahý lékaři, vidíte, že jak mou mysl, tak mé činy řídí královna všeho tvorstva, logika, kterou jste mi dopomohl znovu nalézt.

Jako důkaz vděčnosti za to, co jste pro mě udělal, vás, můj nejmilejší příteli, vás, který jako hrdinný hraničář bdíte a strážíte ty nejzazší výspy Ducha a naší Říše, vás stavím do čela všech řeckých básníků a psychoanalytiků a dávám vám, chcete-li, Andromachu.

V Aténách, 23. února 1946

Neoptolemos I.

Z Boží milosti řecký král